

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

BEFEJEZETTSÉG IGEKÖTŐ NÉLKÜL: AZ ASPEKTUÁLISAN HOMONÍM IGÉK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA

SZAKDOLGOZAT

Szerző:

Nádasdy Anna

Konzulens:

Halm Tamás András

Egyetemi adjunktus

Budapest 2023.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
Bevezetés	3
Mi az igekötő?.....	4
Az aspektuálisan homoním igék	6
A telikus környezet	7
A vizsgálat célja	7
Vizsgált igék listája	7
Felmerülő kérdések, hipotézisek.....	8
A kérdőív.....	8
A kérdőív kiértékelése.....	10
Általános adatok.....	10
A kitöltők kategorizálása.....	12
Az adatok	13
Telikus mondatok	14
Az -el/-ol végződésű igék	24
Az -ít végződésű igék	25
Az -ál végződésű igék.....	25
Töltelék (filler) mondatok	25
Elfogadható töltelék mondatok összegzése	27
Elfogadhatatlan töltelék mondatok összegzése	30
Megjegyzés.....	30
Hipotézisek megválaszolása, konklúzió	31
Összefoglalás	32
Irodalomjegyzék	34
Függelék.....	35

Bevezetés

Párosítottam a zoknikat vagy összepárosítottam a zoknikat? Melyik helyes? Beszélhetünk-e egyáltalán helyességről? Szakdolgozatom során célom az volt, hogy részletesen feltérképezzem az igekötők használatát a befejezett szerkezetekben az anyanyelvi beszélők körében.

Az első szakaszban részletesen tárgyalom az igekötők felépítését, amelynek felvázolásához É. Kiss Katalin (2004)¹ és Kiefer Ferenc (1992)², (2000)³ és (2006)⁴ által írt munkákat vettem alapul. Ezt követően kitérek az aspektuálisan homoním igék jelenségére (Mi a pontos jelentése az aspektuális homonimitásnak? Milyen igék sorolhatók ide?) és részletesen bemutatom a telikus környezet fogalmát. Ezután rátérek a vizsgált igékre, a velük kapcsolatos kérdésekre és hipotézisekre, majd részletesen ismertetem a vizsgálat módszerét. Az elemzés során értékelem a kapott eredményeket, majd levonom a következtetéseket. Sikerült-e megerősíteni a feltevéseket, és választ kaptunk-e a feltett kérdésekre? - ezeket is részletezem az értékelés során.

Kutatásom abban új, hogy bár a jelenséget számos helyen észrevették már, ez az első rendszeres tárgyalása a témának, az igekötők ilyenfajta besorolása ebbe a négy típusba itt lett először beazonosítva. Újdonság továbbá a téma empirikus vizsgálata is, a csoportok közötti és csoporton belüli homogenitás számszerűsítése. Ezen túlmenően, a kutatásom egyedi megközelítést alkalmaz az igekötők osztályozására, amelyet eddig még nem alkalmaztak ilyen mélységben és rendszerességgel a nyelvészeti kutatásokban. A felhasznált forrásokon és az előző vizsgálatok eredményein túl, a kutatásom célja a terület új megvilágítása és az igekötők típusainak pontosabb meghatározása, kategorizálása. Ez a kutatás lehetővé teszi, hogy mélyebben megértsük az igekötők szerepét a nyelvhasználatban, valamint segít azonosítani az esetleges mintázatokat és összefüggéseket az igekötők csoportjai között.

¹ É. Kiss, Katalin. 2004. Egy igekötőelmélet vázlata. Magyar Nyelv 50:15–43.

² Kiefer, Ferenc. 1992. Az aspektus és a mondat szerkezete. In F. Kiefer (ed.), Strukturális Magyar Nyelvtan I. Mondattan. Budapest, Akadémiai Kiadó

³ Kiefer, Ferenc. 2000. Az igekötők. In F. Kiefer (ed.) Strukturális Magyar Nyelvtan III. Morfológia. Budapest, Akadémiai Kiadó

⁴ Kiefer, Ferenc. 2006. Aspektus és Akcióminőség Különös Tekintettel a Magyar Nyelvre. Budapest, Akadémiai Kiadó

Mi az igekötő?

Ebben a fejezetben az igekötők 1) mondattani pozíciójáról, 2) eseményszerkezeti hozzájárulásáról és 3) aspektuális hozzájárulásáról lesz szó.

Az igekötő az igemódosítók osztályába tartozik. Az igékhez kapcsolódva módosítja, pontosítja azok jelentését, esetenként teljesen meg is változtatja azt. Az igekötő rendszerint közvetlenül az ige előtt áll, de különböző mondattani okokból mögé is kerülhet, ilyenkor önálló szóként viselkedik (például: *Marival a biciklit szereltük meg* – itt az igekötő a mondat végére kerül, ugyanis a hangsúly azon van, hogy a *biciklit* szereltük [nem valami mást]). „Az igekötős igék lexikai egységek, amelyekben az igekötő és az alapige között szoros szemantikai kapcsolat áll fenn.” (Kiefer, 2000:453). Fontos megjegyezni, hogy az igekötő, például a főnévi igemódosítóval ellentétben, nem vonzata az igének (vagy csak speciális esetben az). Az igekötőket Kiefer (2000:464) a következőképpen definiálja: „Az igekötő olyan egy- vagy kétargumentumú predikátum, amelynek (egyik) argumentuma az ige, vagy olyan egy- vagy kétargumentumú predikátum, amely szemantikai művelet révén kielégíti az ige (egyik) argumentumát.”

É. Kiss Katalin *Egy igekötőelmélet vázlata* (2004:16) című munkájában ezt írja: „Az igekötőhasználat vizsgálata során abból a feltételezésből indulunk ki, hogy az igekötő jelenléte vagy hiánya összefügg a mondatban kifejezett esemény szerkezetével.” A mondatok eseményszerkezete lehet egyszerű (állapot, folyamat) vagy összetett (teljesítmény, esemény). Az összetett szerkezetű mondatokat a célra irányuló, vagyis telikus eseményt kifejező mondatok osztályába sorolja. „A célra irányuló mondatoknak két meghatározó tulajdonságuk van: olyan változást fejeznek ki, mely 1. az ige belső argumentumát (azaz patiensét vagy jellemzettjét, esetleg experiensét) érinti; 2. s melynek inherens, természetes végpontja van.” (É. Kiss, 2004:16). Megállapítható, hogy az egyszerű eseményt kifejező mondatok igéi nem igényelnek igekötőt. Az összetett eseményt kifejező mondatokról ez már nem mondható el. Az összetett eseményt kifejező mondatokat két csoportra oszthatjuk: lehetnek célra irányulóak és nem célra irányulóak. É. Kiss (2004) Tenny-t⁵ (1994) követve az alábbi elemzést javasolja a célra irányuló összetett mondatokhoz: 1) folyamat + végállapot, 2) folyamat + végpont. Vagyis az ilyen típusú mondatok befejezettek. É. Kiss azt mondja, hogy a telikus (célra irányuló)

⁵ Tenny, Carol. 1994. *Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface*. Dordrecht, Kluwer

mondatokban van igekötő, mégpedig azért, mert az igekötő másodlagos predikátumként az összetett esemény végállapotának bekövetkezéséről, milyenségéről állít valamit.

É. Kiss (2004:15) szerint „az igekötő olyan másodlagos predikátum, melynek logikai alanya az ige úgynevezett belső argumentuma, azaz *patiens* vagy jellemzettje, tehát lényegében tranzitív ige esetén a tárgy, non-agentív intranszitiv ige esetén pedig a grammatikai alany.” Ez azt jelenti, hogy az igekötő a belső argumentum (tárgy vagy nem-ágensi alany) állapotáról állít valamit.

Kiefer Ferenc *Aspektus és akcióminőség* című munkájában azt állítja, hogy a különböző módon viselkedő igéknek különböző az időszerkezete. Mit is jelent ez pontosan? Az időszerkezetet különböző időintervallumokkal lehet ábrázolni. Vannak például balról és jobbról nyitott intervallumok (*dolgozik*), jobbról (*megérkezett*) vagy balról zárt (*megszeret*) intervallumok vagy kitüntetett részintervallumok is (*nyitogat*). Az időszerkezetek közül a két legfontosabb azonban a folyamatos és a befejezett időszerkezet. A folyamatos időszerkezet igéit (pl. olvas, ír, keres) imperfektív igéknek, a befejezett időszerkezet igéit (pl. elolvas, megír, megkeres) perfektív igéknek nevezzük. A folyamatos időszerkezet definíciója: „Egy V ige akkor és csakis akkor folyamatos, ha az igét tartalmazó mondat által leírt cselekvés, történés vagy folyamat az adott idő- tartomány legtöbb résztartományában érvényes.” (Kiefer, 2006:23). A folyamatos időszerkezetnél az időhatározó által megadott tartomány minden részében fennáll a cselekvés (például: *4 óráig sült a kenyér*, a 4 óra alatt folyamatosan sült a kenyér, nem tud csak időnként, részintervallumokban sülni).

A befejezett időszerkezet definíciója: „Egy V ige akkor és csakis akkor befejezett, ha az igét tartalmazó mondat által leírt cselekvés, történés vagy folyamat csak az egész figyelembe vett időtartományra érvényes.” (Kiefer, 2006:24). A befejezett időszerkezetnél az igével jelölt esemény csak az időtartomány végén következett be (például: *Megsült a kenyér*, ez két dolgot is elárul számunkra: a kenyér sült [folyamat], a kenyér a folyamat végén kész lett [végállapot]). A befejezett időszerkezet oszthatatlan időintervallumú. Miért fontos ez nekünk? Az eddigiek alapján úgy tűnik, hogy befejezettség csak igekötővel jöhet létre.

Az igekötőket É. Kiss alapján (2004:15) három fő típusba sorolhatjuk: vannak rezultatív (állapotváltozást kifejező mondatokban), terminatív (helyváltozást kifejező mondatokban) és lokatív (létezését vagy térbeli elhelyezkedést kifejező mondatokban) igekötők:

- 1) *Éva megsütötte a kacsát.* (rezultatív: a kacska megsült állapotba került)
- 2) *Péter begurította a labdát (a kapuba).* (terminatív: a labda a kapuba került)

3) *Mari fent internetezik (a diákszobában).* (lokatív: Mari a diákszobában van)

Az aspektuálisan homoním igék

Homonímiának nevezzük azt, amikor két különböző jelentés kapcsolódik ugyanahhoz a hangalakhoz vagy írásképhez (például: zebra₁ jelentése: emlősállat, zebra₂ jelentése: gyalogátkelőhely). Az aspektuális homonímia esetében arról van szó, hogy egy ige egyszerre befejezett és folyamatos aspektusú. Ilyen több idegen eredetű ige (például: *kolonizál*, *szinkronizál*), illetve az *-ít* végződésű igékből is néhány (a fosztóképzős melléknévből képzettek, pl. *lomtalanít*, *zsírtalanít*). Az, hogy egy mondatban befejezett vagy folyamatos aspektusról van szó, az időmódosítók segítségével gyakran kiderül (például: *egész nap*, *egy héten keresztül*), de hozzájárul az egyértelműsítéshez az igeidő, a tárgy, az alany stb. (Kiefer, 1992).

Az aspektuálisan homoním igéknél a bonyodalmat az okozza, hogy hiába van célra irányuló összetett esemény és hiába van az eseménynek végpontja/végállapota, sok beszélőnek megfelel az igekötő nélküli változat, sőt, az igekötős variánst kifejezetten rosszul formált mondatnak ítélik meg.

Felmerül tehát, hogy igekötő hiányában beszélhetünk-e egyáltalán másodlagos predikátumról? Esetleg értelmezhetjük úgy ezeket az igéket, hogy *áramtalanít*=*áramtalanná tesz*, *aktivál*=*aktívva tesz*?

Kiefer mellett É. Kiss (2004:41-42) is említést tesz az aspektuálisan kétértelmű igékről. „Az igekötők osztálya nagy és heterogén osztály, határai bizonytalanok, elemei történetileg is sokféle eredetűek. Bizonyára találunk olyan idioszinkretikus elemeket, idiómákat, metaforizálódott igekötőket is, melyek nem illenek bele a felállított igekötőosztályokba. Olyan igék is vannak, melyeket igekötősöknek jósolnánk, de történeti okok folytán igekötő nélküliek. (Ezek esetében szokott tévedni a nyelvérzék, s mondat bepótol-t a pótol helyett, kiértékel-t az értékel helyett, leellenőriz-t az ellenőriz helyett.) Az azonban okkal feltételezhető, hogy a produktív igekötőhasználat beleillik a fentebb felállított rendszer kereteibe; azaz kikövetkeztethető, hogy mikor lesz egy, a nyelvbe újonnan bekerülő igenek igekötője és mikor nem, és az is, hogy mi lesz az igekötő szerepe.”

A telikus környezet

Az események általában rendelkeznek időtartammal, vagyis van időbeli lefolyásuk. Azokat az eseményeket nevezzük telikusnak, amelyek eredménye valamilyen változás, rendelkeznek valamilyen végponttal vagy végállapottal. A telikus környezetet például időmódosítók biztosítják. Vannak olyan időmódosítók, amelyek a befejezettségre utalnak, ezeket határpontos időmódosítóknak nevezzük, ilyen többek között az *alatt* és a *belül* (Kiefer, 2006). Vizsgálataim során az *alatt* névutós határozószót és a *sikerült* igét használtam. A *sikerült* ige implicálja azt, hogy az a folyamat vagy esemény, amely sikeresen végbement, befejeződött, és elérte a szándékolt, természetes végpontot, tehát tekinthető telikusnak. Ebből következően a *sikerült* ige használata egyértelműen jelzi az események telikus természetét, mivel magában foglalja a folyamat befejezettségét és a kívánt eredmény elérését.

A vizsgálat célja

A dolgozatom célja az, hogy mélyebben megértsem, hogyan alkalmazzák az anyanyelvi beszélők a befejezett, célra irányuló (telikus) szerkezetben az igekötős igéket. A vizsgálat empirikus módon történik, és egy kérdőív segítségével próbáljuk feltárni ezt a jelenséget, annak érdekében, hogy jobban megértsük és könnyebben értelmezzük az ilyen szerkezetek használatát a mindennapi kommunikáció során.

Vizsgált igék listája

Az igéket négy kategóriára bonthatjuk. Az első kettő Kiefer *Aspektus és akcióminség* (2006:24) című munkája alapján 1) „az *-ít* képzős igék közül a fosztóképzős melléknévből képzettek”, 2) „idegen eredetű tövekből az *-izál* vagy *-ál* képzővel jöttek létre”. Ezt kiegészítettem a 3) *-el/-ol*, illetve 4) *-ez/-iz/-oz* végződésű igék csoportjával.

- 1) aprít, áramtalanít, díszít, fényesít, frissít, hajlít, időzít, halkít, igazít, illatosít, indít, lazít, légtelenít, lendít, magtalanít, melegít, nedvesít, némít, öblít, párosít, pirít, rögzít, szagtalanít, szárít, telepít
- 2) aktivál, expandál, importál, kompatibilizál, regisztrál, passzívál
- 3) bérel, cserél, pótol, terhel, töröl, ábrázol, vázol, csapol
- 4) ellenőriz, fűszerez, szerez, csomóz, fertőz, gumíroz, trancsíroz, fűz, intéz

Mindegyik kategóriából két-három olyan ige került bele a kérdőívbe, amelyet személyes tapasztalataim alapján gyakran használunk a hétköznapi kommunikáció során.

Felmerülő kérdések, hipotézisek

A vizsgálat során az alábbi kérdésekre és feltételezésekre kerestem a választ:

- 1) Függ-e az igekötőhasználat a kortól? Vagyis, minél fiatalabb valaki, annál inkább elfogadja, használja az igekötős szerkezeteket.
- 2) Feltételezem, hogy az idegen eredetű igék kevésbé kívánnak igekötőt.
- 3) Feltételezem, hogy a kategóriák között van eltérés. Az *-ol* végződésű igéknél inkább használunk igekötőt, mint az *-ít* végződésűeknél.
- 4) Feltételezem, hogy csoportokon belül is van eltérés.

A kérdőív

A kérdőívhez mindegyik kategóriából két-három igét választottam ki, ezek a következők:

- 1) *párosít, áramtalanít, indít;*
- 2) *regisztrál, aktivál, importál;*
- 3) *pótol, vázol, töröl;*
- 4) *ellenőriz, intéz.*

Ezekből az igékből olyan egyszerű mondatokat igyekeztem megalkotni, amelyek minél természetesebben hangzanak, a mindennapi beszédben nagy eséllyel előfordulhatnak.

Minden ígéhez négy mondatot írtam, ezek a következőképpen épülnek fel: minden ígéhez tartozik egy igekötős és egy igekötő nélküli alak. A két igealakkal a telikus környezetnek (*alatt, sikerült*; lásd fent) megfelelő mondatokat állítottam össze.

Ez az eljárás összesen 44 mondatot eredményezett. Hogy a kérdőív könnyen és gyorsan kitölthető legyen, a mondatokat véletlenszerűen négy csoportra bontottam. Erre azért volt szükség, mert így minden kitöltő egy bizonyos igével csak egyszer találkozott, nem befolyásolta a döntésüket a korábban olvasott mondatra adott értékelés. Minden születési évszámnál kézzel meghatároztam, hogy melyik csoportba tartozzon annak érdekében, hogy a beérkező válaszok kellően változékonyak legyenek.

	van igekötő	nincs igekötő
alatt	<i>10 perc alatt összepárosítottam a zoknikat.</i>	<i>10 perc alatt párosítottam a zoknikat.</i>
sikerült	<i>Sikerült összepárosítanom a zoknikat.</i>	<i>Sikerült párosítanom a zoknikat.</i>

1. táblázat. Mindegyik ígéhez 4 mondat tartozik

Mindegyik csoport esetében hat, úgynevezett töltelék mondatot is alkottam. Ezek a töltelék mondatok az alábbi struktúra mentén épültek fel: készítettem három teljesen elfogadható és három teljesen elfogadhatatlan mondatot. Ezek közül kettőt a korábban említett telikus környezetben, míg egy harmadikat nem telikus környezetben írtam meg. Fontos megjegyezni, hogy a helytelen mondatok hibái nem köthetőek az igekötőkhöz.

Jó mondatok	Rossz mondatok
<i>5 perc alatt összeszereltem a szekrényt.</i>	<i>Egy pillanat alatt megisz víz.</i>
<i>Sikerült lebontanom a házat.</i>	<i>Sikerült ennem egy egész kenyeret meg.</i>
<i>Felvettem reggel a kabátomat.</i>	<i>Eszter minden új könyvbe belenézte.</i>

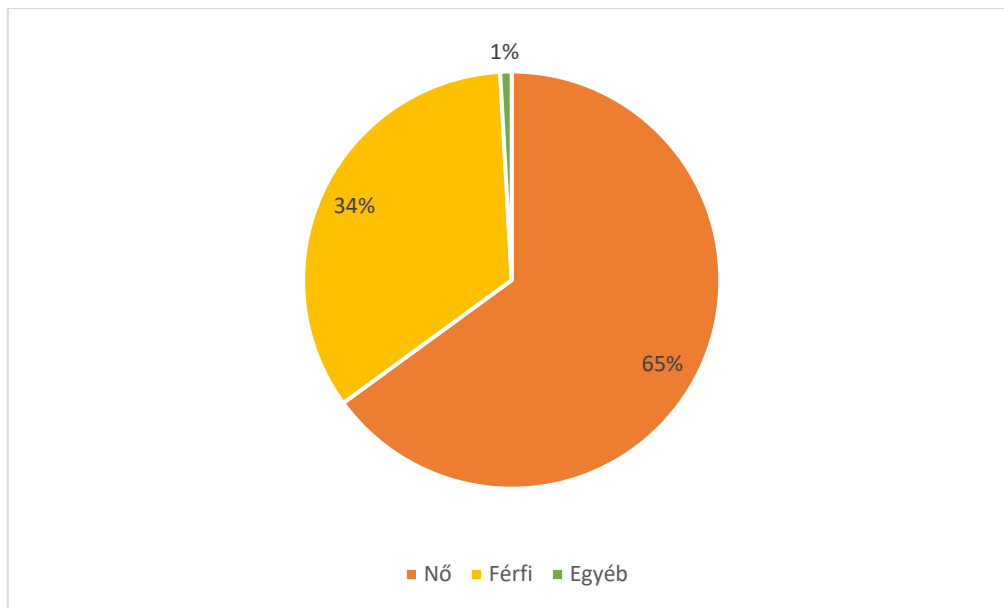
2. táblázat. Filler (töltelék) mondatok

A résztvevőknek az volt a feladata, hogy értékeljék a mondatokat egy 1-től 7-ig terjedő Likert-skálán, ahol az 1 a teljesen elfogadhatatlan, míg a 7 a teljesen elfogadható mondatot jelöli. Az értékelés során mindenkinek az anyanyelvi intuíciójára kellett hagyatkoznia, vagyis az értékelésüket az általuk érzékelt nyelvi elfogadhatóságra kellett alapozniuk.

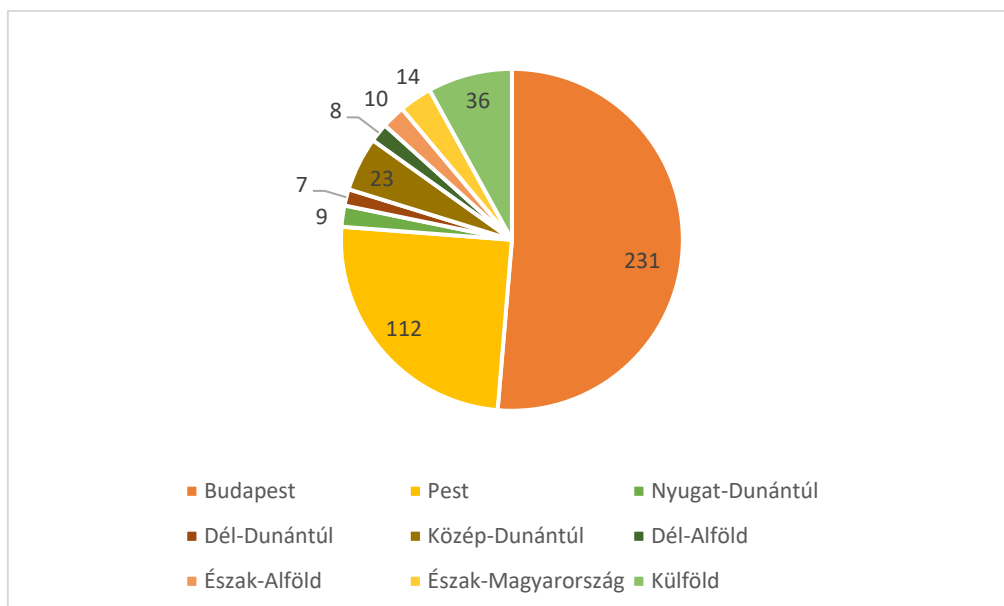
A kérdőív kiértékelése

Általános adatok

A kutatáshoz történő adatgyűjtés körülbelül két hétig tartott (2023. október 30. és november 10. között), ez idő alatt a kérdőívet 451-en töltötték ki. A válaszadók nagy része nő volt, zömében budapesti lakos, a kitöltők átlagos életkora 44 év.

1) A kitöltők nemek szerinti eloszlása

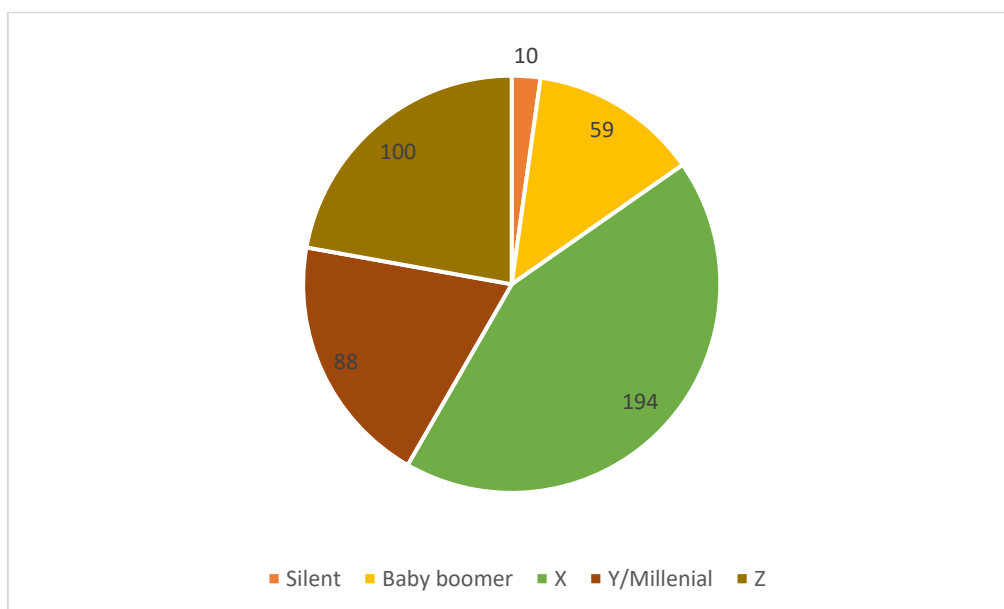

2) A kitöltők lakhelye szerinti eloszlás

A kitöltők kategorizálása

A kitöltőket születési évük alapján öt kategóriába osztottam. A legidősebb kitöltő 1930-ban született, a legfiatalabb pedig 2008-ban. Ezek alapján a következő kategóriákat állapítottam meg:

- 1) 1945 előtt született: Silent/Csendes Generáció
- 2) 1946-1965: Baby Boomer
- 3) 1966-1980: X Generáció
- 4) 1981-1995: Y Generáció/Millennial
- 5) 1996-2010: Z Generáció

3) Válaszok száma a korosztályok függvényében

Ebben a kontextusban azt feltételezem, hogy azon azonos generációba tartozó emberek válaszai között, akik egymáshoz közeli időszakban születtek, nem mutatkozik lényeges különbség. Ennek hátterében a nyelv és a nyelvhasználat jellemzően lassú változása áll. A különbségek főként két generáció, a (leg)idősebb és a (leg)fiatalabb között érezhetőek inkább, itt válnak markánsabbá.

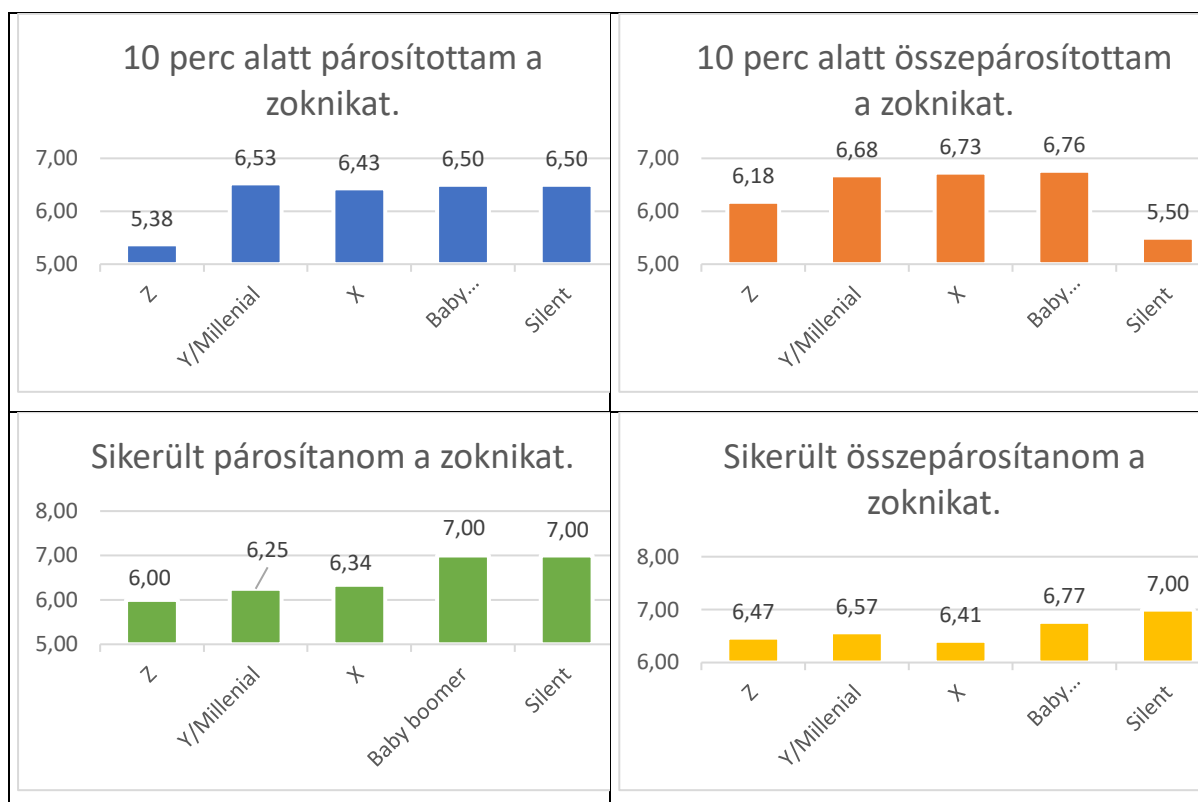
Habár a generációkat nem lehet precízen meghatározni, hiszen nagy az átfedés, ahhoz, hogy az adatokat értelmezni tudjam, pontosan meg kellett adnom a vizsgált halmazok kezdő- és végétékét.

Az adatok

Az elemzés folyamán mindegyik igecsoportból megvizsgáltam a kiválasztott igéket. Az egyes igékhez tartozó négy mondatra adott válaszok átlagát vettem alapul, majd ezeket összehasonlítottam egymással. A vizsgálat során az igelistában szereplő igék (lásd fentebb) sorrendje szerint haladtam. Az oszlopdiagramokon szereplő számok az egyes generációk átlagos értékeléseit mutatják, két tizedesjegyre kerekítve. Minden egyes ige esetében elemeztem a négy telikus mondat értékeléseit annak érdekében, hogy észlelhetőek-e bármiféle monotonitás (például növekvő vagy csökkenő tendenciák), és hogy van-e valamilyen kiugró értékelés. Ezek után összevetettem az eredményeket az igecsoportokon belül, és megvizsgáltam, hogy beigazolódtak-e az előzetes feltételezések (*Függ-e az igekötőhasználat a kortól? Feltételezem, hogy az idegen eredetű igék kevésbé kívánnak igekötőt. Feltételezem, hogy a kategóriák között van eltérés. Feltételezem, hogy csoportokon belül is van eltérés.*). Ezt követően összehasonlítottam az igecsoportokat egymással, hogy feltárjam esetleges különbségeiket és hasonlóságait.

Telikus mondatok

1) *párosít*

3. táblázat: a párosít ígéhez tartozó mondatok

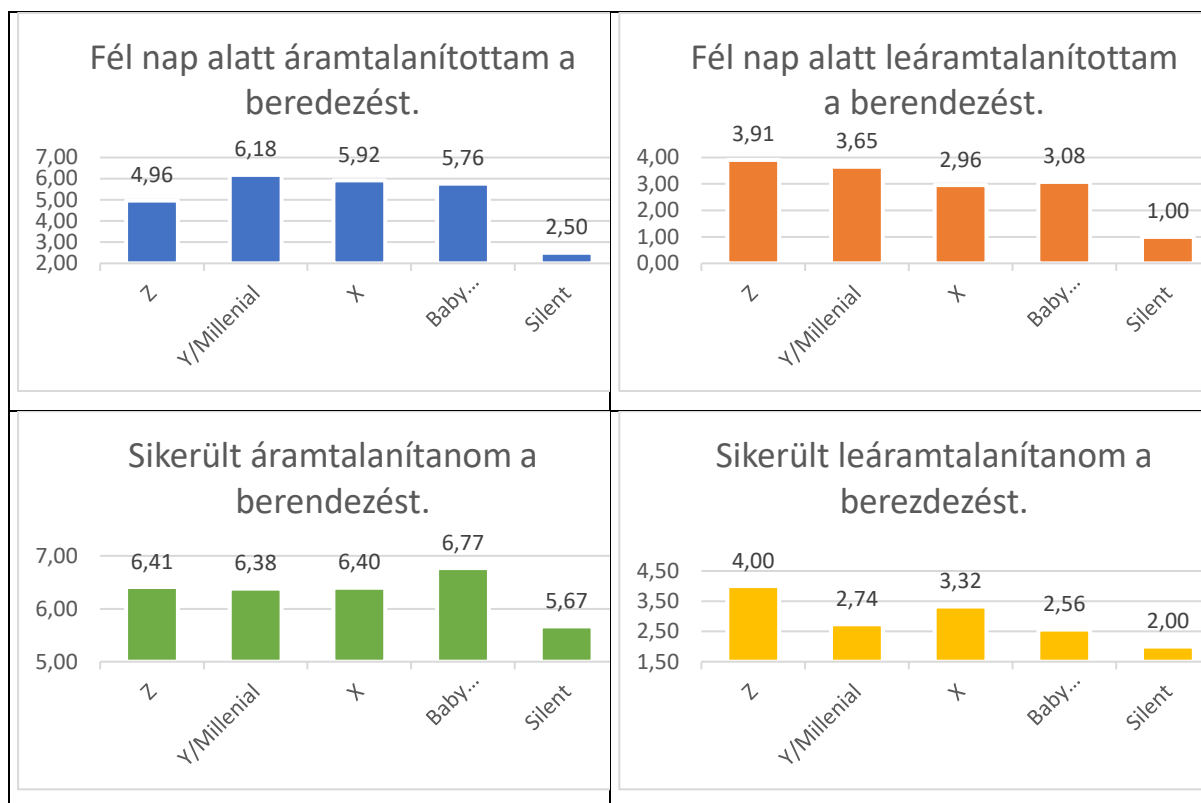
10 perc alatt párosítottam a zoknikat. Erről a mondatról elmondható, hogy a legfiatalabb korosztály által adott válaszok kiugróan alacsony értéket mutatnak, a többi generációnál általánosan magasabb érték figyelhető meg.

10 perc alatt összepárosítottam a zoknikat. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb generáció által adott válaszok, egyébként enyhén növekvő monotonitás figyelhető meg az idősebb korosztályok irányába.

Sikerült párosítanom a zoknikat. Erről a mondatról elmondható, hogy az értékelések enyhén növekvő monotonitást mutatnak az idősebb generáció felé.

Sikerült összepárosítanom a zoknikat. Erről a mondatról elmondható, hogy az értékelések enyhén növekvő monotonitást mutatnak az idősebb generáció felé.

2) áramtalanít

4. táblázat: az áramtalanít ígéhez tartozó mondatok

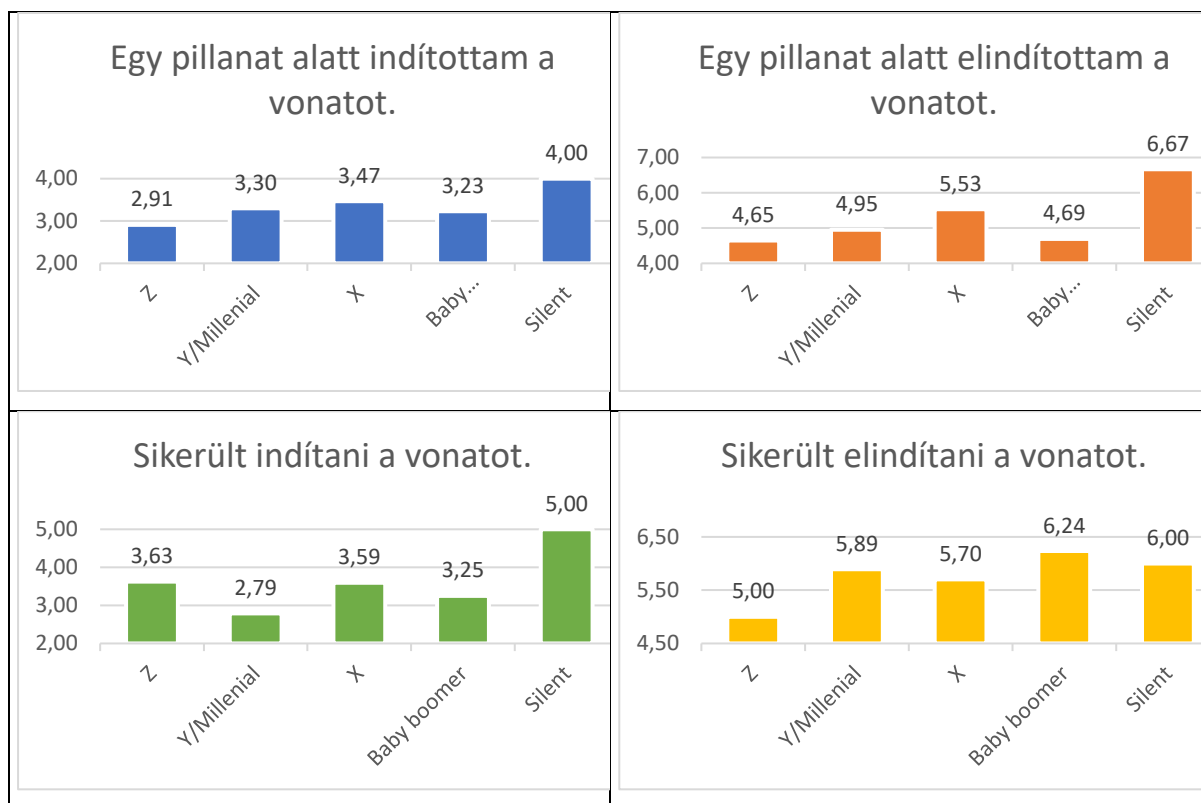
Fél nap alatt áramtalanítottam a berendezést. Ennél a mondatnál kiugró értéket mutatnak a legidősebb generáció által adott válaszok, egyértelmű monotonitás nincs.

Fél nap alatt leáramtalanítottam a berendezést. Erről a mondatról elmondható, hogy csökkenő monotonitást mutat az idősebb generációk felé haladva, a legidősebb korosztálynál kiugróan alacsony értéket figyelhetünk meg.

Sikerült áramtalanítanom a berendezést. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb generáció által adott válaszok.

Sikerült leáramtalanítanom a berendezést. Ennél a mondatnál kiugróan magas értéket mutatnak a legfiatalabb generáció által adott válaszok és kiugróan alacsony értéket a legidősebb korosztály által adott válaszok.

3) *indít*

5. táblázat: az *indít* igéhez tartozó mondatok

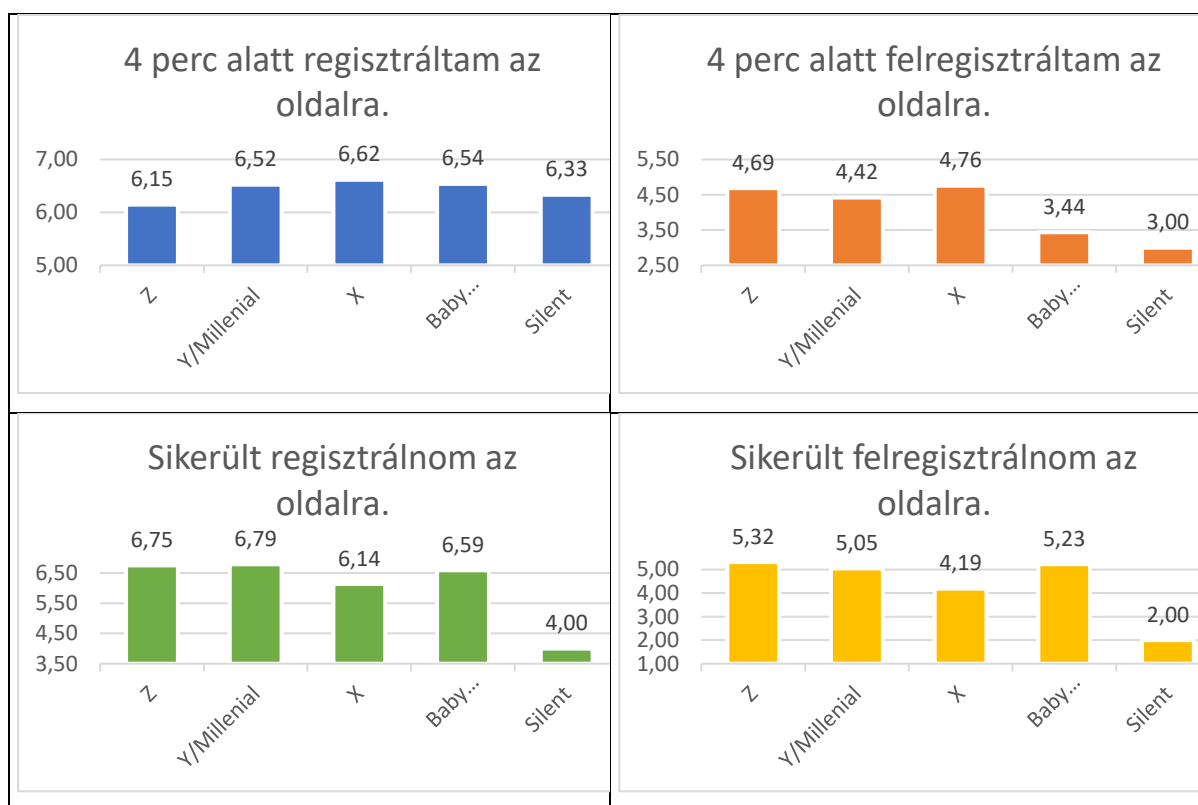
Egy pillanat alatt indítottam a vonatot. Ennél a mondatnál emelkedő monotonitást lehet megállapítani az idősebb generációk felé haladva.

Egy pillanat alatt elindítottam a vonatot. Ennél a mondatnál kiemelkedően magas értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok, növekvő monotonitás figyelhető meg az idősebb generációk felé haladva.

Sikerült indítani a vonatot. Ennél a mondatnál kiemelkedően magas értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok, nem állapítható meg egyértelmű monotonitás.

Sikerült elindítani a vonatot. Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást meghatározni, kiugróan alacsony értéket mutat a fiatalabb generáció, az idősebb korosztály általában magasabb érték.

4) regisztrál

6. táblázat: a regisztrál ígéhez tartozó mondatok

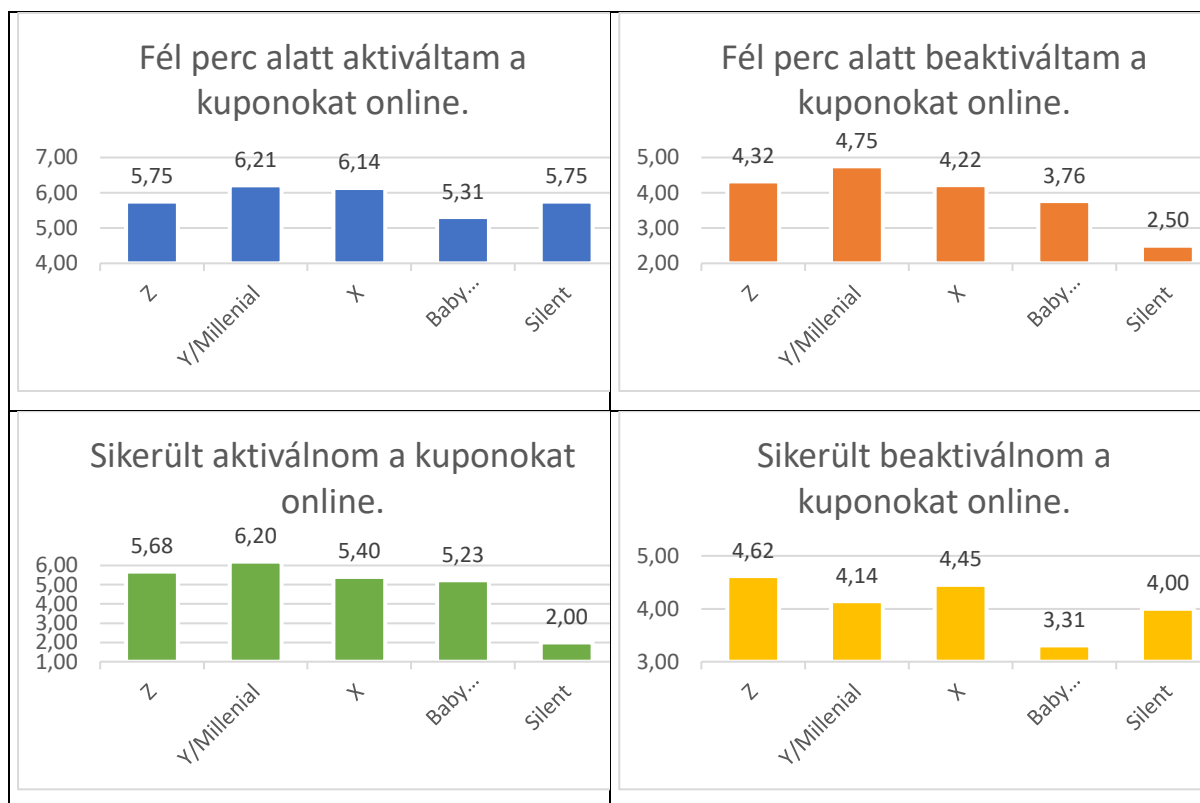
4 perc alatt regisztráltam az oldalra. Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást meghatározni és nincs kiugró érték sem.

4 perc alatt felregisztráltam az oldalra. Erről a mondatról elmondható, hogy enyhén csökkenő monotonitást mutat az idősebb generációk felé haladva.

Sikerült regisztrálnom az oldalra. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok, a többi korosztálynál általánosan magas.

Sikerült felregisztrálnom az oldalra. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok, a többi korosztálynál általánosan magas.

5) *aktivál*

7. táblázat: az aktivál igéhez tartozó mondatok

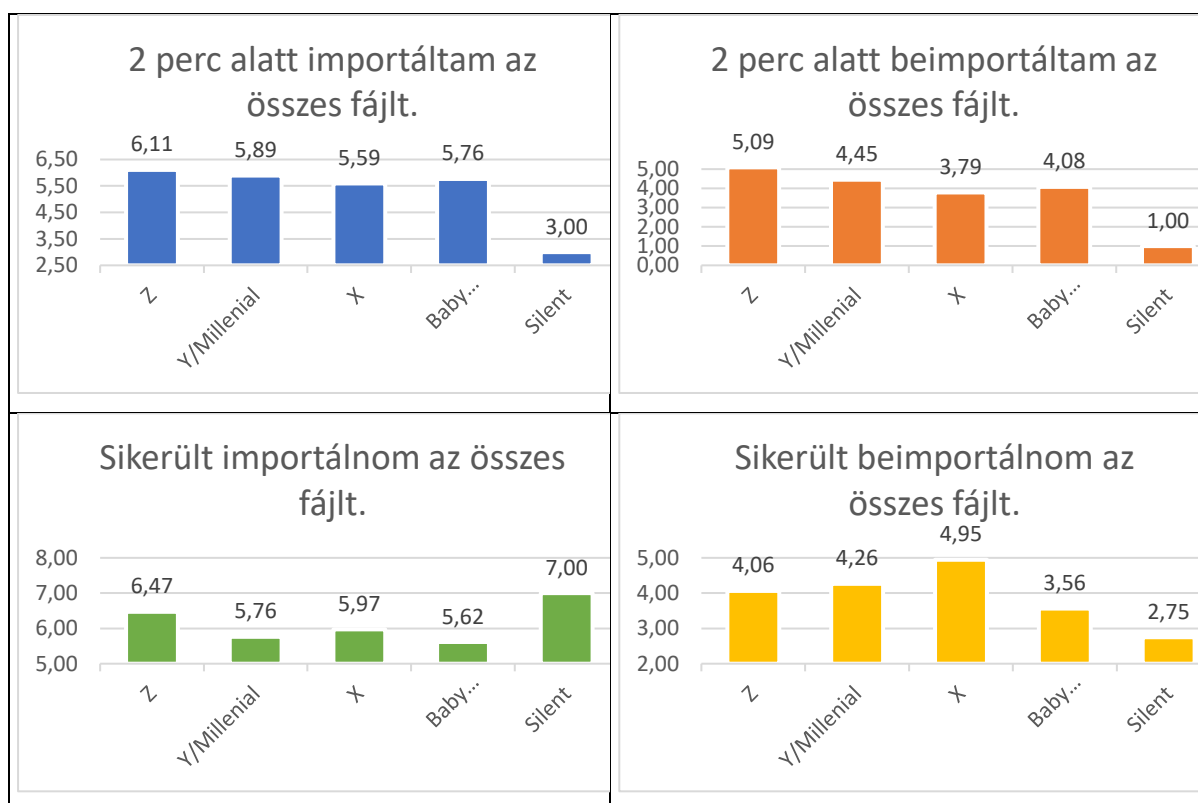
Fél perc alatt aktiváltam a kuponokat online. Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást meghatározni és nincs kiugró érték sem.

Fél perc alatt beaktiváltam a kuponokat online. Erről a mondatról elmondható, hogy csökkenő monotonitást mutat az idősebb generációk felé haladva, a legidősebb korosztálynál kiugróan alacsony értéket figyelhetünk meg.

Sikerült aktiválnom a kuponokat online. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok, egyébként a többi generáció értékelése magasabb és közel azonos.

Sikerült beaktiválnom a kuponokat online. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a Baby Boomer generáció által adott válaszok.

6) *importál*

8. táblázat: az importál igéhez tartozó mondatok

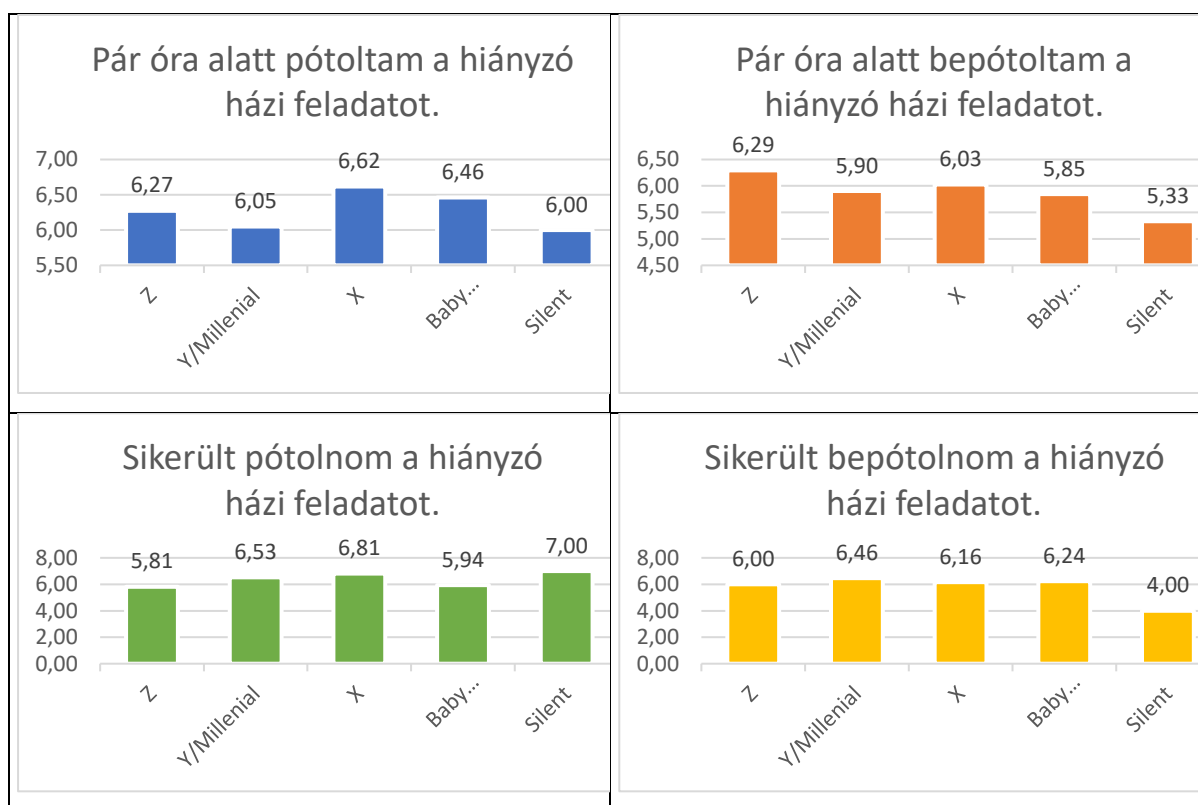
2 perc alatt importáltam az összes fájlt. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok.

2 perc alatt beimportáltam az összes fájlt. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok, enyhe csökkenő monotonitás figyelhető meg.

Sikerült importálnom az összes fájlt. Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást meghatározni és nincs kiugró érték sem.

Sikerült beimportálnom az összes fájlt. Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást meghatározni, kiugróan alacsony értéket mutat legidősebb korosztály.

7) pótol

9. táblázat: a pótol igéhez tartozó mondatok

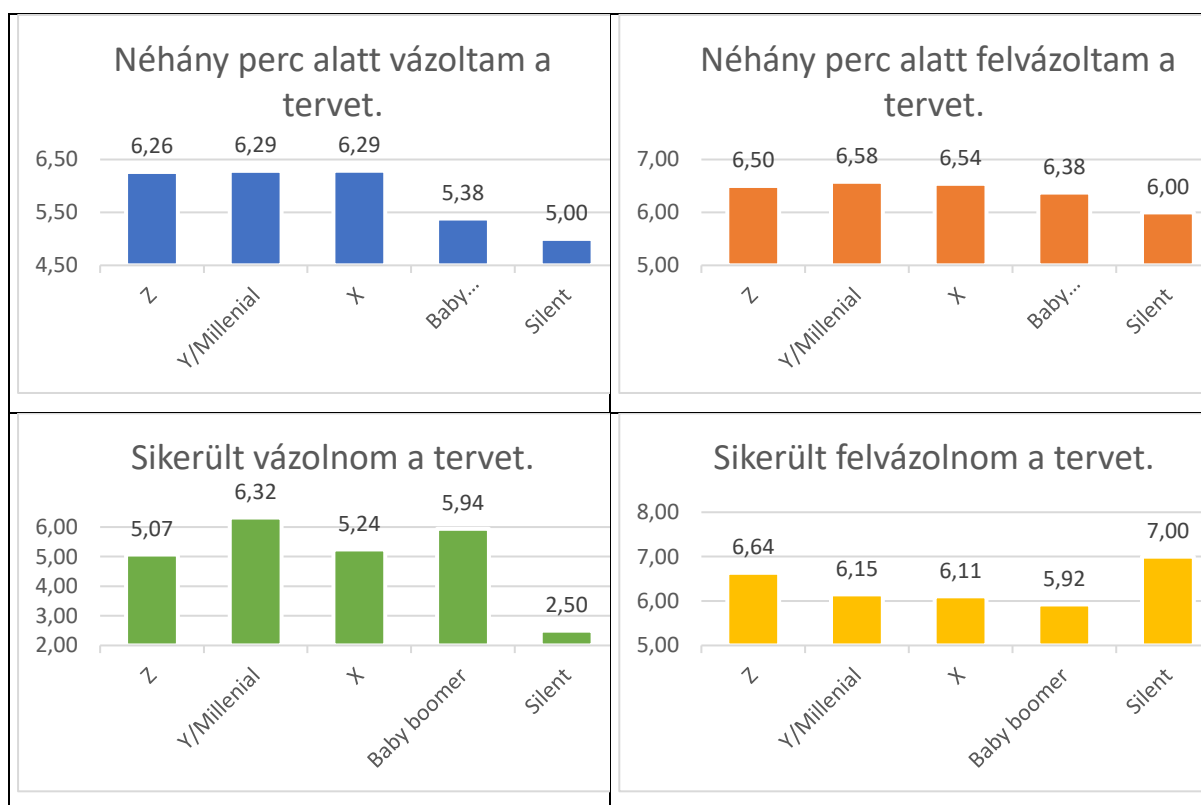
Pár óra alatt pótoltam a hiányzó házi feladatot. Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást meghatározni és nincs kiugró érték sem.

Pár óra alatt bepótoltam a hiányzó házi feladatot. Erről a mondatról elmondható, hogy csökkenő monotonitást mutat az idősebb generációk felé haladva.

Sikerült pótolnom a hiányzó házi feladatot. Erről a mondatról elmondható, hogy enyhén növekvő monotonitást mutat az idősebb generációk felé haladva.

Sikerült bepótolnom a hiányzó házi feladatot. Erről a mondatról elmondható, hogy a generációk közel azonos értéket adtak, a legidősebb generációnál figyelhető meg alacsonyabb érték.

8) vázol

10. táblázat: a vázol igéhez tartozó mondatok

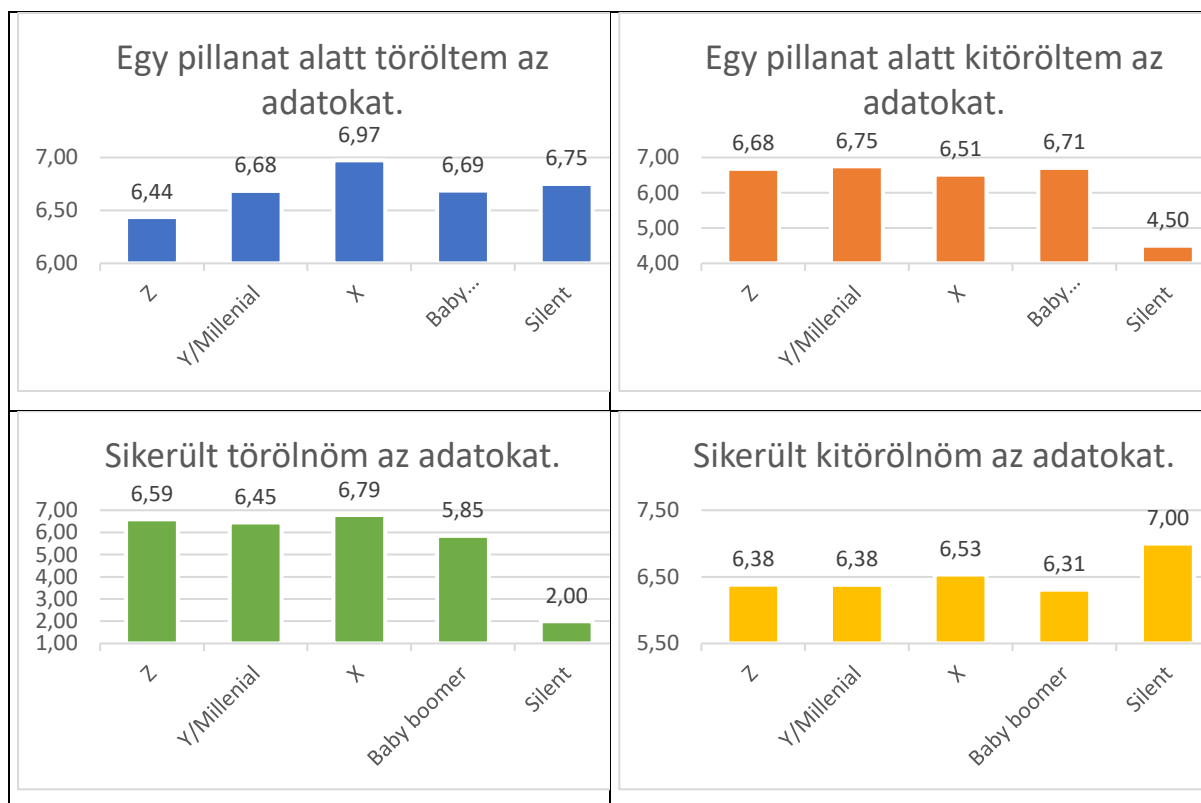
Néhány perc alatt vázoltam a tervet. Erről a mondatról elmondható, hogy csökkenő monotonitást mutat az idősebb generációk felé haladva.

Néhány perc alatt felvázoltam a tervet. Erről a mondatról elmondható, hogy enyhén csökkenő monotonitást mutat az idősebb generációk felé haladva.

Sikerült vázolnom a tervet. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok, monotonitást nem lehet megfigyelni.

Sikerült felvázolnom a tervet. Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást meghatározni és nincs kiugró érték sem.

9) töröl

II. táblázat: a töröl igéhez tartozó mondatok

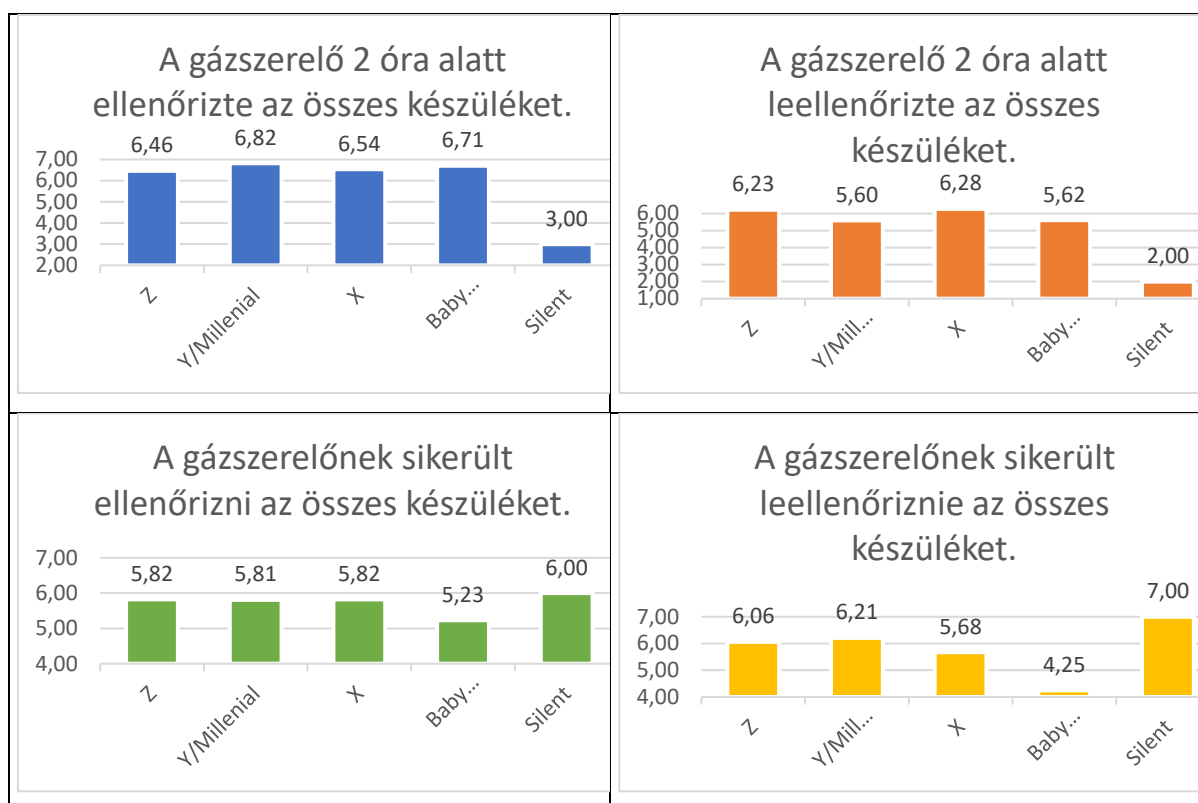
Egy pillanat alatt töröltem az adatokat. Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást meghatározni és nincs kiugró érték sem.

Egy pillanat alatt kitöröltem az adatokat. Ennél a mondatnál kiugró értéket mutatnak a legidősebb generáció által adott válaszok, a többi korosztály válaszai közel azonos értéket mutatnak.

Sikerült törölnöm az adatokat. Ennél a mondatnál kiugró értéket mutatnak a legidősebb generáció által adott válaszok.

Sikerült kitörölnöm az adatokat. Erről a mondatról elmondható, hogy enyhén növekvő monotonitást mutat az idősebb generációk felé haladva.

10) ellenőriz

12. táblázat: az ellenőriz ígéhez tartozó mondatok

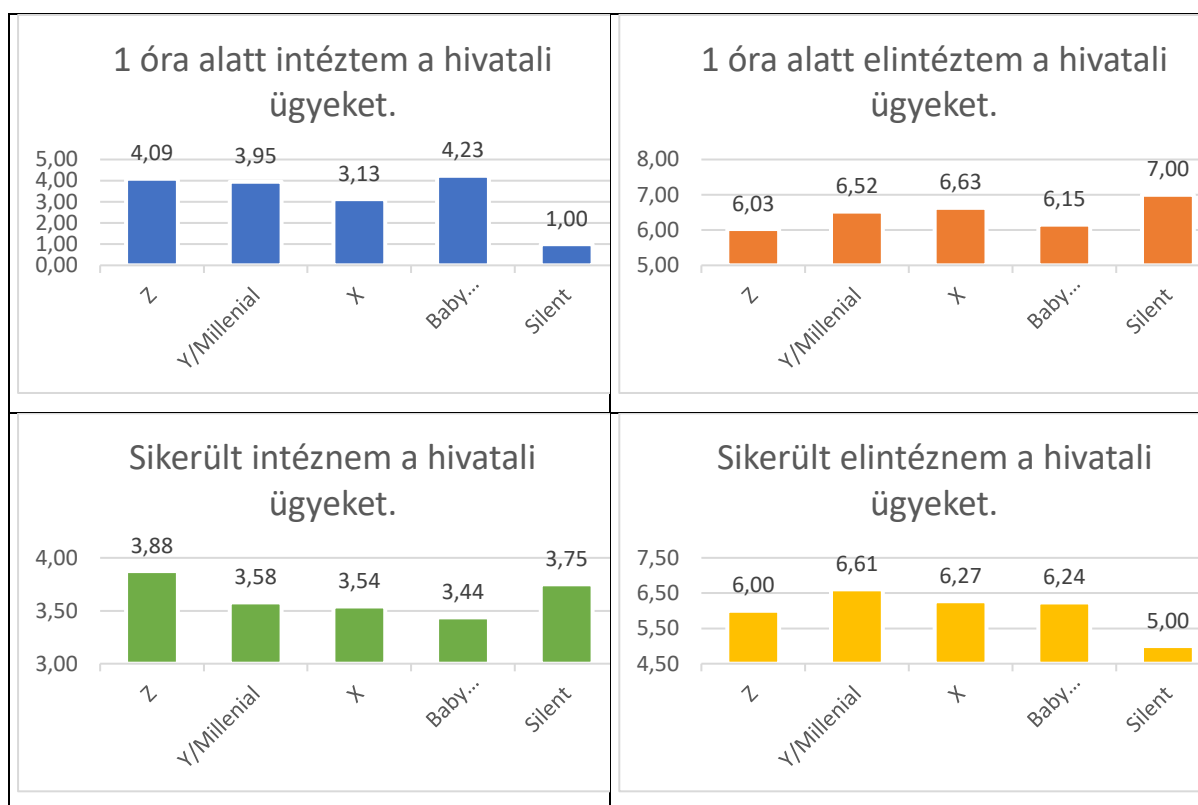
A gázszerelő 2 óra alatt ellenőrizte az összes készüléket. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok, a többi korosztály értéke közel azonos.

A gázszerelő két óra alatt leellenőrizte az összes készüléket. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok.

A gázszerelőnek sikerült ellenőrizni az összes készüléket. Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást meghatározni és nincs kiugró érték sem.

A gázszerelőnek sikerült leellenőriznie az összes készüléket. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a Baby Boomer generáció által adott válaszok, monotonitás nem figyelhető meg.

11) *intéz*

13. táblázat: az *intéz* igéhez tartozó mondatok

1 óra alatt intéztem a hivatali ügyeket. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok, különösebb monotonitás nem figyelhető meg.

1 óra alatt elintézttem a hivatali ügyeket. Ennél a mondatnál alacsony értéket mutatnak a Z és Baby Boomer korosztályok által adott válaszok, enyhén növekvő monotonitás figyelhető meg.

Sikerült intéznem a hivatali ügyeket. Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást meghatározni és nincs kiugró érték sem.

Sikerült elintéznem a hivatali ügyeket. Ennél a mondatnál kiugróan alacsony értéket mutatnak a legidősebb korosztály által adott válaszok, egyértelmű monotonitás nem figyelhető meg.

Az -el/-ol végződésű igék

Ebből a csoportból három igét vizsgáltam. A tizenkét mondatból négyszer lehetett egyértelműen megállapítani csökkenő és kétszer növekvő monotonitást. A többi mondatnál nem lehetett egyértelműen megállapítani, csak kiugró értékek voltak.

Az -ít végződésű igék

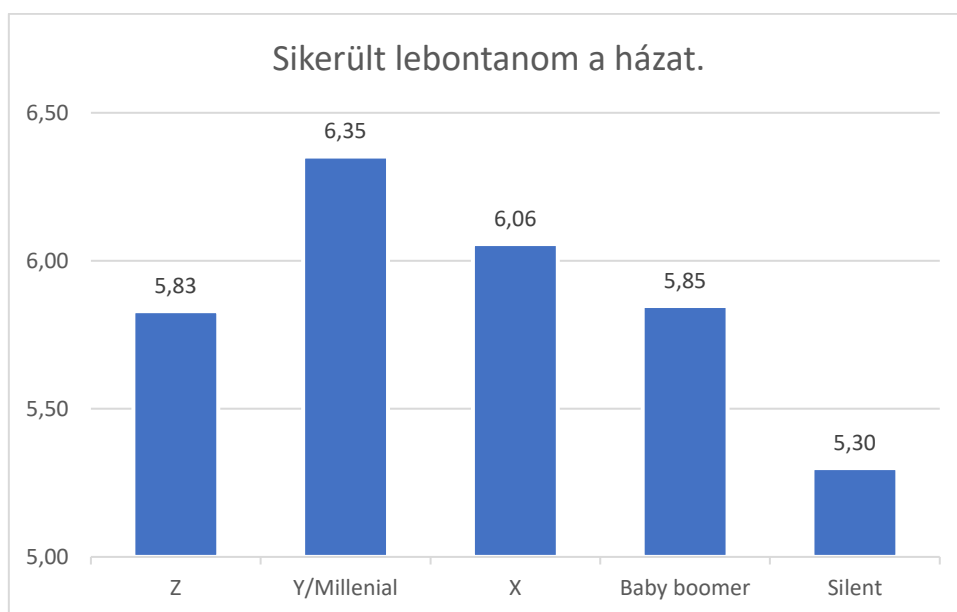
Ebből a csoportból szintén három igét vizsgáltam. A tizenkét mondatból ötször lehetett egyértelműen megállapítani növekvő és csak egyszer csökkenő monotonitást.

Az -ál végződésű igék

Ebből a csoportból szintén három igét vizsgáltam. A tizenkét mondatból négyszer lehetett egyértelműen megállapítani csökkenő monotonitást, egyszer sem volt növekvő.

Töltelék (filler) mondatok

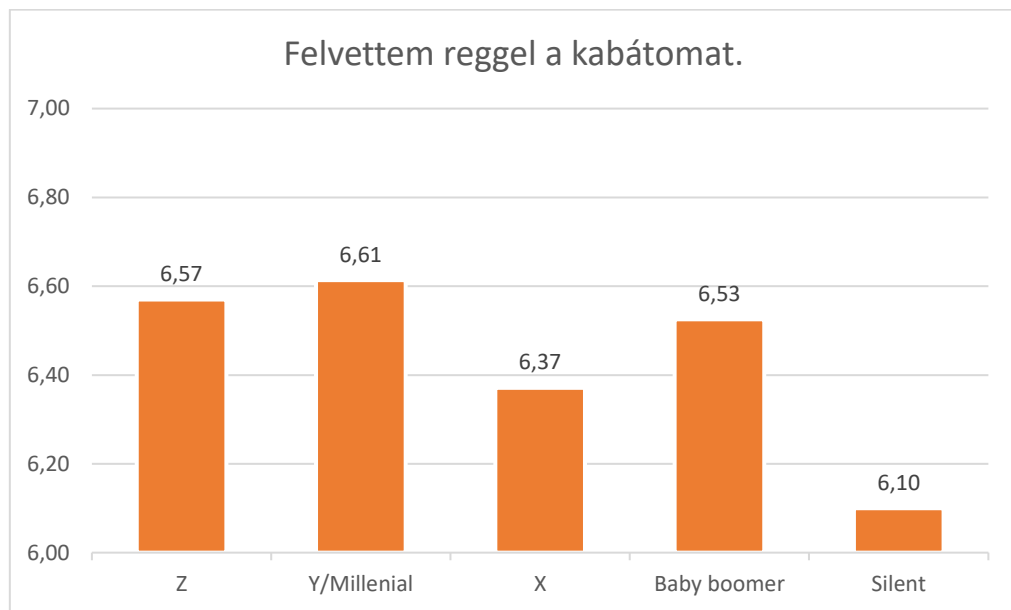
1) *Sikerült lebontanom a házat. (Filler 1)*

4. ábra: Filler 1 mondatra adott válaszok átlaga korosztályonként

Ennél a mondatnál a Z generációt leszámítva egyértelműen megfigyelhető a csökkenő monotonitás az idősebb generációk irányába. Általában magas értékelést kapott ez a mondat.

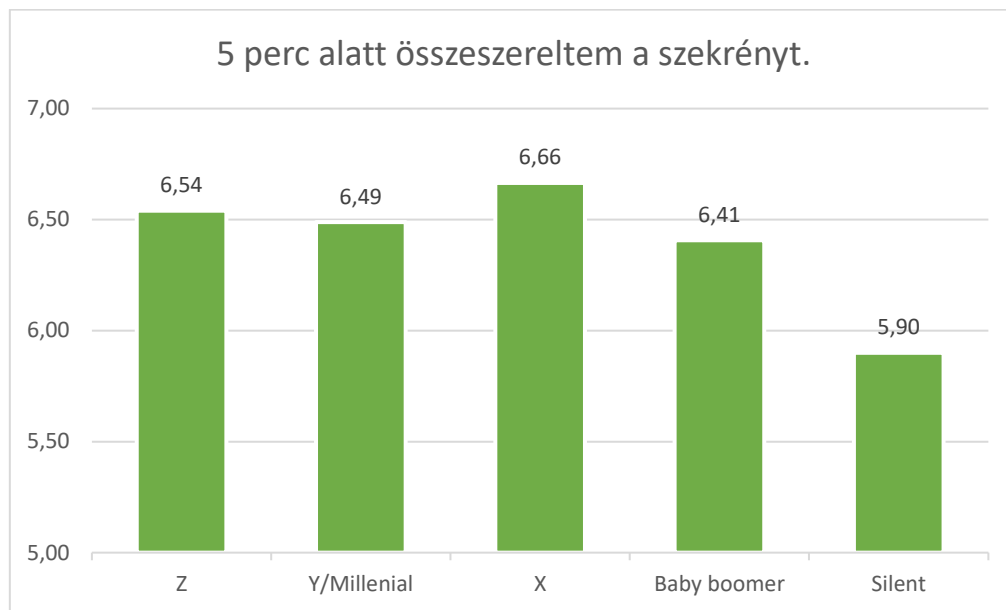
2) *Felvettem reggel a kabátomat. (Filler 2)*

5. ábra: Filler 2 mondatra adott értékelések átlagai

Ennél a mondatnál nem figyelhető meg sem egyértelmű monotonitás, sem kiugró érték, az összes korosztály közel azonos értéket adott.

3) 5 perc alatt összeszereltem a szekrényt. (Filler 3)

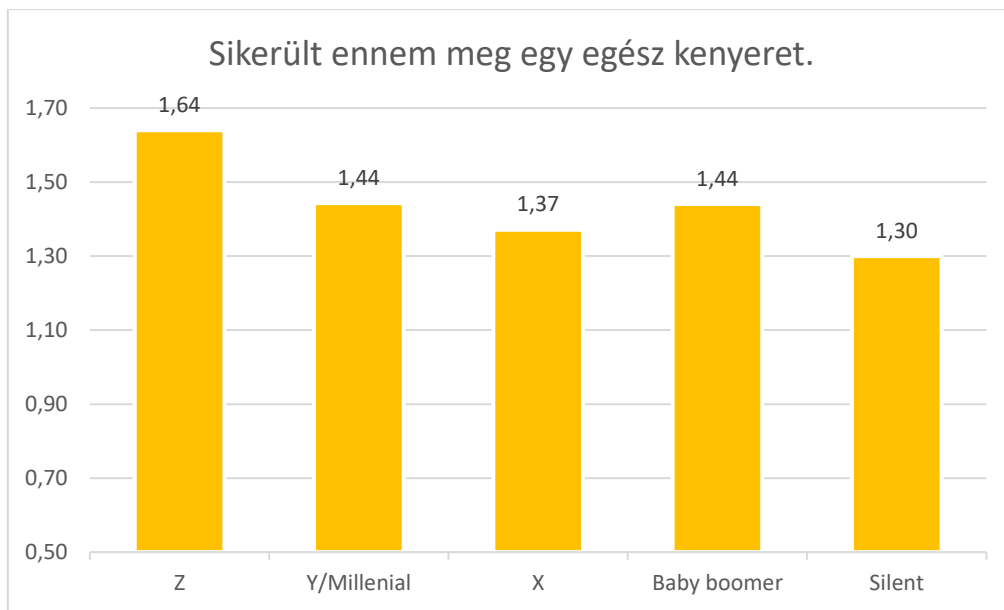
6. ábra: Filler 3 mondatra adott értékelések átlagai

Ennél a mondatnál enyhén csökkenő monotonitás figyelhető meg, kiugró értékek nincsenek. Az összes korosztály közel azonos értéket adott.

Elfogadható töltelék mondatok összegzése

Az elfogadható töltelékmondatok esetében elmondható, hogy mindegyik „pozitív” értékelést kapott. Az első mondat átlagértékelése 5,9 , a másodiké 6,44 , a harmadiké 6,43.

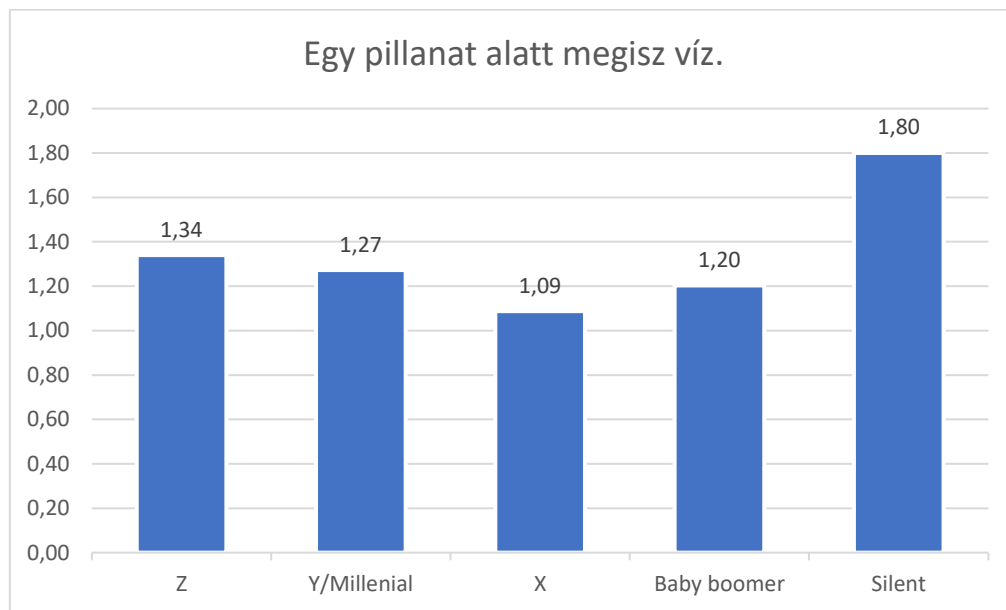
4) *Sikerült ennem meg egy egész kenyeret. (Filler 4)*

7. ábra: Filler 4 mondat értékelései

Ennél a mondatnál enyhén csökkenő monotonitás mutatkozik az értékelésekben az idősebb generációk irányába és általánosságban nagyon alacsony értékelést kapott a mondat.

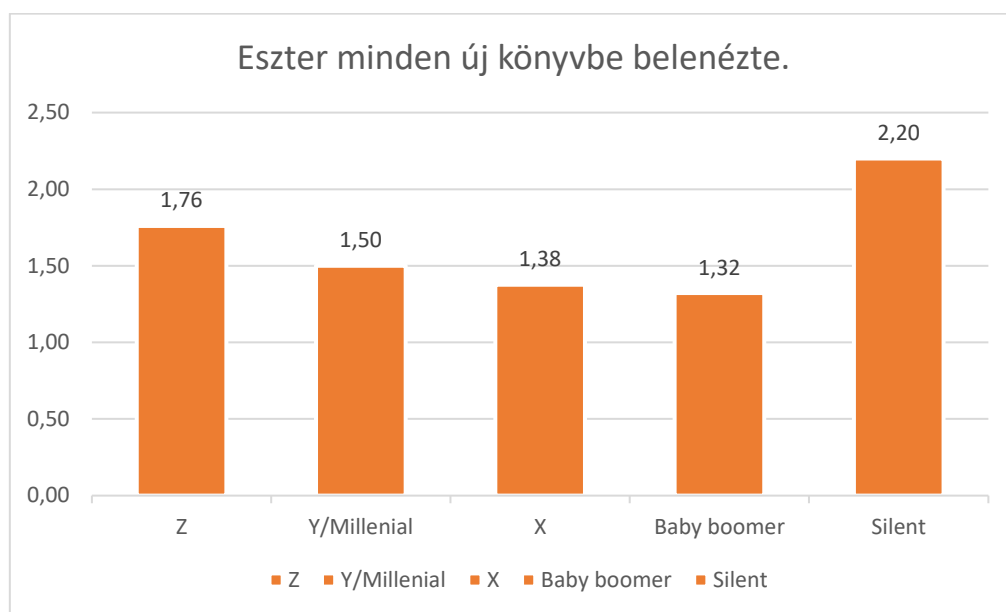
5) Egy pillanat alatt megisz víz. (Filler 5)

8. ábra: Filler 5 mondat értékelései a korosztályok átlagai alapján

Ennél a mondatnál nem figyelhető meg egyértelmű monotonitás, sem kiugró érték, általánosságban nagyon alacsony értékelést kapott a mondat.

6) *Eszter minden új könyvbe belenézte. (Filler 6)*

9. ábra: Filler 6 mondat értékelései

Ennél a mondatnál nem lehet egyértelmű monotonitást megállapítani és kiugró értékek sincsenek. Általánosságban nagyon alacsony értékelést kapott a mondat.

Elfogadhatatlan töltelék mondatok összegzése

A nem elfogadható töltelékmondatok esetében elmondható, hogy mindegyik „negatív” értékelést kapott. Az első mondat átlagértékelése 1,44, a másodiké 1,32, a harmadiké 1,61.

Megjegyzés

Mivel erősen fókuszáltam a szélsőértékek közti kapcsolatra, és a Csendes/Silent generációból meglehetősen kevesen töltötték ki a többi generációhoz képest, ezért nem lehet kizárni annak a valószínűségét, hogy azok az adatok nem elég általánosak. Előfordultak olyan mondatok, ahol nem lehetett monotonitást megállapítani vagy kiugró értékeket megfigyelni, mivel nem volt az értékek között elég nagy különbség vagy nagyon hullámzóak voltak. Ebben az esetben nem tudtam olyan következtetést levonni, amely segített volna megválaszolni a feltett kérdéseket, hipotéziseket. Ez nem azt jelenti, hogy ezek teljesen haszontalan eredmények, jelen kontextusban nem használhatóak. Erre lehetett számítani, mert minden kutatásban vannak olyan részeredmények, amelyek nem járulnak hozzá, hogy megválaszolják a feltett kérdéseket.

Hipotézisek megválaszolása, konklúzió

1) *Függ-e az igekötőhasználat a kortól?*

Az eredmények fényében kijelenthető, hogy valóban függ az igekötő használata a kortól. A kiértékelés alapján arra az eredményre jutottam, hogy a fiatalabb generációk inkább elfogadják, használják az igekötős szerkezetet. Csak a monotonitást vizsgálva másfélszer több olyan eset volt, ahol ezt egyértelműen megfigyelhető. Ahol nem volt szemmel látható folytonosság, ott általában csak egy korosztály adott nagyban eltérő értéket, de ilyenkor is meg lehetett állapítani korosztálytól való függést.

2) *Feltételezem, hogy az idegen eredetű (-ál végződésű) igék kevésbé kívánnak igekötőt.*

Feltételezésem beigazolódott. Mindegyik vizsgált igénél az igekötős szerkezet magasabb értékelést kapott, mint az igekötő nélküli szerkezet. A *regisztrál* igénél az igekötő nélküli mondatok átlagos értékelése 6,43 és 6,05, az igekötős mondatok 4,06 és 4,36 volt. Az *aktívál* igénél az igekötő nélküli mondatok átlagos értékelése 5,83 és 4,9, az igekötős mondatok értékelése 3,91 és 4,1 volt. Az *importál* igénél az igekötő nélküli mondatok átlagos értékelése 5,27 és 6,16, az igekötős mondatoké 3,68 és 3,92 volt. ezekből az adatokból jól látszik, hogy az *-ál* végű igék nem igénylik az igekötős szerkezetet.

3) *Feltételezem, hogy a kategóriák között van eltérés. Az -ol végződésű igéknél inkább használunk igekötőt, mint az -ít végződésűeknél.*

Feltételezésem itt is beigazolódott. A két kategória igénél összehasonlítottam az igekötős mondatokra adott értékeléseket, ezek a következők: a *párosít* igénél 6,56 és 6,59, az *áramtalanít* igénél 3,13 és 3,29, az *indít* igénél 5,19 és 5,56-os átlagokat kaptam, míg a *pótol* igénél 6,04 és 6,17, a *vázol* igénél 6,49 és 6,21, a *töröl* igénél pedig 6,61 és 6,47-t. Az átlagok között egyértelműen megfigyelhető a különbség, az *-el/-ol* végződésű igék átlagosan jóval magasabb értékelést kaptak.

4) *Feltételezem, hogy csoportokon belül is van eltérés.*

Ennek vizsgálatához megnéztem az összes igecsoportban szereplő igénél, hogy a válaszadók szerint igekötővel vagy igekötő nélkül elfogadhatóbbak-e. Csoportonként az alábbi eredményeket kaptam:

a. -ít végződés

A *párosít* igénél nem volt nagy különbség igekötős és igekötő nélküli mondat között. Az *áramtalanít* igénél az igekötő nélküli változat kapott magasabb értékelést. Az *indít* igénél ezzel szemben az igekötős szerkezet volt elfogadhatóbb.

b. -ál végződés

A *regisztrál* ige igekötő nélkül teljesített jobban. Az *aktivál* igénél nem volt nagy eltérés, az igekötős szerkezet kapott magasabb pontszámot. Az *importál* igénél is egyértelműen az igekötő nélküli szerkezetet értékelték jobban. Ezek az eredmények kevésbé meglepők, hiszen a második hipotézis erre vonatkozott és be is igazolódott.

c. -el/-ol végződés

A *pótol* és *vázol* igéknél is változó az eredmény, míg a *töröl* ige mind igekötővel, mind igekötő nélkül nagyjából egyforma értékelést kapott.

d. -ez/-iz/-oz végződés

Az adatok alapján az *ellenőriz* és az *intéz* ige is elfogadhatóbbnak tűnik igekötős szerkezetben.

A fentiek alapján elmondható, hogy igecsoporton belüli különbség egyedül az -ít végződésű igéknél rajzolódik ki, a többi kategóriánál vagy egyértelmű a válasz, vagy nem lehet ennyi adat alapján megállapítani semmi véglegeset. Ahhoz, hogy a kérdésben biztos eredmény szülessen, szükségesnek tartom a további vizsgálatokat.

Összefoglalás

Szakedolgozatomban összefoglaltam a magyar igekötőkről szóló terjedelmes szakirodalom egy részét.

A nyelvhasználat, különösen az igekötők használata és elfogadása, egy fontos területet képvisel a nyelvészeti kutatásban. Jelen tanulmányom célja az volt, hogy feltárjam az igekötők használatának összefüggéseit a generációk között, az idegen eredetű igék preferált szerkezeteit, valamint az egyes igecsoportok igekötő-használatát.

A kutatás során a résztvevők körében végzett vizsgálatok és értékelések arra utaltak, hogy az igekötők használata jelentős változékonyságot mutat a generációs szinteken. A különböző korosztályok eltérően értékelték az igekötős szerkezeteket, ami arra enged következtetni, hogy a nyelvi preferenciák háttérében számos tényező állhat, amelyek befolyásolják az igekötők elfogadottságát. Kutatásomból kiderült, hogy a fiatalabb generációk hajlamosabbak az igekötő használatra.

Az igék vizsgálata során megfigyeltem, hogy bizonyos igecsportok hajlamosabbak az igekötő használatára, különösen az -ít végződésű igék és az idegen eredetű igék esetében. Ez azt sugallja, hogy a beszélők igekötő preferenciája nem csupán az igék szemantikai jellegzetességeivel, hanem azok nyelvi háttérével is összefügg.

Az egyes igecsportok vizsgálata során megállapítottam, hogy eltérések mutatkoznak az igekötő-használatban. Az -el/-ol, -ít, -ál, -ez/-iz/-oz végződésű igék különböző módon reagáltak az igekötők alkalmazására, ami további mélyebb elemzést és összehasonlító kutatásokat igényel a különböző igecsportokon, de főként az -ez/-iz/-oz végződésű igéken belül.

Ezen eredmények összegezve azt mondhatjuk, hogy az igekötők használata és elfogadottsága összetett jelenség, amely számos tényezőtől függ. E kutatás nyomán remélhető, hogy mélyebb betekintést nyertünk a nyelvhasználat ezen aspektusának mechanizmusába, amely további kutatások számára kínál izgalmas lehetőségeket a nyelvészeti tudományban.

Irodalomjegyzék

É. Kiss Katalin (2004) *Egy igekötőelmélet vázlata*. In Magyar Nyelv, 2004/1. 15-43. pp (É. Kiss, 2004)

Kiefer Ferenc (1992) *Az aspektus és a mondat szerkezete*. In F. Kiefer (ed.), Strukturális Magyar Nyelvtan I. Mondattan. Budapest, Akadémiai Kiadó. 759. pp (Kiefer, 1992)

Kiefer Ferenc (2000) *Az igekötők*. In F. Kiefer (ed.), Strukturális Magyar Nyelvtan III. Morfológia. Budapest, Akadémia Kiadó. 453-475. pp (Kiefer, 2000)

Kiefer Ferenc (2006) *Aspektus és Akcióminőség Különös Tekintettel a Magyar Nyelvre*. (szerk. Siptár Péter) Budapest, Akadémiai Kiadó. 21-33. pp (Kiefer, 2006)

Függelék

Az alábbi linken érhető el a szakdolgozatom alapját képező kérdőív:

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSd6TCPkfl6oKkBpnW1r5-1fEMwcZrssWtW88tOsJZUeJOrv-g/viewform?usp=sf_link

Az alábbi linken érhető el a kérdőívből kinyert nyers adatok, számított segédtablázatok és diagramok:

https://docs.google.com/spreadsheets/d/1AG_vbinXxZrciH5BskMymxx_CagcGjud/edit?usp=sharing&ouid=112543697002732325806&rtpof=true&sd=true